

Impuls de fi de segle a Mallorca i Menorca

Arnau Company Mates

Al llarg del segle XIX varen sorgir a Mallorca vint-i-dues publicacions en català i a Menorca, cinc. La immensa majoria varen ser editades a Palma i a Maó, les capitals d'ambdues illes. Així mateix, hem de destacar també que al llarg del centenni no sorgí cap publicació diària en català.

Durant el segle XIX no podem parlar de l'existència d'una premsa per al conjunt de les Illes Balears sinó que hem de circumscriure les publicacions a cada una de les illes. Així, a Mallorca, la tradició de la premsa s'inicià el 30 de març de 1779 amb l'aparició a Palma de la publicació setmanal *Noticia Periódica de los Precios Corrientes en la Semana y Otras Curiosidades Que Ofrece al Público la Muy Ilustre Sociedad de Amigos del País de Mallorca*, editada per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Aquesta publicació periòdica alternà diferents títols, com *Semanario Económico* —amb el qual és més coneguda— i *Palma de Mallorca*. Es redactava íntegrament en castellà en consonància amb el model castellanitzador que impulsava l'entitat. A l'illa de Menorca, la primera publicació va sorgir el 16 de juny de 1811 amb l'aparició a Maó del *Semanario de la Isla de Menorca*, també en castellà. A les Pitiüses no va ser fins al 1846 que es començà a editar a Eivissa el setmanari *El Ebusitano* (1846-1847). Al llarg de la resta de segle XIX les Pitiüses, però, no tendran cap publicació en català.

1. LA GUERRA DEL FRANCÈS I EL TRIENNI LIBERAL

Fins al 1808, el *Semanario Económico* va ser l'única publicació periòdica mallorquina. Però, en el context de la Guerra del Francès (1808-1814), Mallorca i Menorca varen conèixer una proliferació intensa de publicacions periòdiques i fulletons. Es va tractar d'una premsa de caràcter eminentment patriòtic i polític, que deixava molt de banda la funció informativa. Va ser el moment de l'aparició de *Diario*

Político de Mallorca, Diario de Mallorca, Semanario Político de Mallorca —alguns números del qual sortiren publicats en català—, *Diario de Palma, El Amigo de la Verdad, Aurora Patriótica Mallorquina, Semanario Cristiano Político de Mallorca i La Antorcha*, entre d'altres. Però fou amb el sorgiment, el 1812, de l'únic número de *Gazeta Triunfo Mensal del Centro de Sollè en Obsequi de una Aurora Qui Comparagué en Esta Isla de Mallorca en el Present Año 1812 á Mitxa Añada de Juñy (segons Varios Estrolechs) pera Que Lograsem un Bon Esplet de Sol ab Arpes Esmolades* que s'inicià la premsa en català a Mallorca. Imprès per Sebastià Garcia i d'ideologia absolutista, aparegué per combatre enèrgicament l'*Aurora Patriótica Mallorquina*. Dissortadament, però, no se'n coneix cap exemplar.

Novament, entre l'agost de 1812 i l'abril de 1813, el religiós trinitari i catedràtic de Filosofia Lul·lista Miquel Ferrer Bauçà començà a editar en català el *Diari de Buja*, amb l'objectiu de combatre els periòdics liberals *Aurora Patriótica Mallorquina* i *La Antorcha*. El seu estil era popular, amb faules, apòlegs i rondalles i, al mateix temps, barroc, amb cultismes i llatinismes. Quan sortia el número devuit (el 30 d'abril de 1813) va ser suspès.

Altra vegada, entre el 28 de març i l'1 d'abril de 1813, el trinitari Miquel Ferrer publicà dos números del periòdic *Lluna Patriótica Mallorquina*, imprès per Antoni Brusi i amb el mateix estil popular que el *Diari de Buja*. Posteriorment, des del 6 de juny fins al 22 de juliol de 1813, Ferrer va treure la publicació bisetmanal absolutista titulada *Nou Diari de Buja*, destinada a polemitzar amb l'*Aurora Patriótica Mallorquina*. En aquestes publicacions, l'ús del català com a llengua periòdica no emprava un registre gens culte sinó ben popular.

A Menorca, entre el 20 de gener i el 17 de febrer de 1814 s'edità a Maó el setmanari antiliberal *Talaya contra Brivons / El Desaristarcador*, editat a la Impremta del Telègraf, amb l'objectiu de combatre el setmanari *El Aristarco*.

El retorn de l'absolutisme, el 1814, suposà la prohibició de la premsa, i Mallorca i Menorca varen restar sense periòdics fins que, a partir de 1816, es tornà a publicar a Palma el *Semanario Económico*. Després d'aquestes experiències de premsa en català breus i curtes durant la Guerra del Francès, el castellà tornà a ser l'única llengua vehicular de la premsa a les illes fins al 1820.

En el període del Trienni Liberal (1820-1823), novament, el català fou present en la premsa mallorquina. Altra vegada hi hagué llibertat de premsa i els periòdics es convertiren en eines de debat i d'instrucció dels lectors. En aquests moments, la premsa en català anà estretament vinculada a la figura de l'advocat i escriptor Joan Josep Amengual Reus (Mancor, 1793 - Binissalem, 1876). En primer lloc, Amengual Reus dirigí el *Semmanari Constitucional Politic y Mercantil de Mallorca* (2 de desembre de 1820 - 8 de juny de 1822), d'ideologia liberal, del qual sortiren quaranta-set números impresos per Felip Guasp. Es redactava íntegrament en català dialectal amb l'objectiu de fer comprendre als qui no entenien el castellà els

avantatges de la Constitució de 1812. En el prospecte de presentació del nou setmanari, titulat «Prospecte nou ó renovad que servex d'etzòrdi ó de pròleg», Amengual escrivia:

L'unic fi de ser útil á los meus conciutedans es lo quie en môu a-n aquesta empreza; empreza gran sens dificultat, antes lo pôc cultivada qu'está la llengua mallorquina, y la ninguna ficsació de la sua ortografia. El meu intent no será ficsar aquesta, ni enriquir aquella, y sols fer comprendre á los qui no entenen el castellá las ventatjas que mo du la Constitució.

Així mateix, hi va incloure narracions de caràcter costumista favorables al liberalisme i una secció dedicada als preus dels mercats de l'illa. Aquest setmanari és considerat un precedent de la Renaixença a Mallorca.

Joan Josep Amengual també dirigí les publicacions liberals *Es Prat i se Bufera* (1822) —del qual sortiren cinc números com a fulls solts— i *Es Desxondidor* (1822-1823) —de caràcter setmanal i com a continuador del *Semmanari Constitucional Politic y Mercantil de Mallorca*. Desgraciadament, però, d'aquestes dues darreres publicacions no se'n coneix cap exemplar. Hem de destacar que Amengual, a més d'oposar-se al projecte de castellanització de la Societat d'Amics del País, des del *Semmanari Constitucional* difongué la ideologia liberal i la valoració del català entre els pagesos. Així i tot, el català que s'emprava era lluny del registre literari i els paràgrafs eren plens de castellanismes.

2. LA REPRESA DE 1879

Amb la tornada de l'absolutisme (1823), Mallorca va romandre una altra llarga etapa sense periòdics en català fins a la dècada de 1870. De totes maneres, hem de destacar que en el decenni de 1840, la nostra llengua tornà a aparèixer a la premsa pel costat de l'oferta més popular, com eren els almanacs i els calendaris. A partir de 1842, s'edità l'almanac *Pronòstich y Goigs del Any Que Ve* i, el 1866, sortí, per primera vegada, amb periodicitat anual, el *Calendario para las Islas Baleares, Mallorca, Menorca e Ibiza*, que es repartia entre els subscriptors del *Diario de Palma* i que incloïa articles i poesies —moltes en català— i també documents històrics.

Així mateix, la historiografia tradicional ha considerat que l'aparició del setmanari literari *La Palma* (4 d'octubre de 1840 - 5 de maig de 1841) tingué una significació transcendental dins la història cultural mallorquina, com assenyala Josep Maria Llompart. Fundat per Tomàs Aguiló, Antoni Montis i Josep Maria Quadrado, i malgrat ser escrit íntegrament en castellà, propicià l'ambient que possibilità que la Renaixença es propagàs a Mallorca i que els escriptors mallorquins

provassin d'expressar-se en la nostra llengua i s'incorporassin a la literatura catalana. Amb l'aparició de *La Palma*, s'introduí la literatura —especialment la poesia—, la història i la tradició en els continguts de les publicacions culturals. En aquesta revista, s'hi publicà el polèmic article «De los dialectos considerados con relación a la literatura», de Jaume Pujol. En aquest article, Pujol, després d'exposar l'estat lamentable en què es trobava el català a Mallorca —que anomenava *lemosín provincial*—, concloïa que:

Debemos renunciar a ella (nuestra habla provincial) porque así lo exige el interés que nos eleva a contraer afinidades, las más que sean posibles y las más estrechas con el Continente vecino. De todas las provincias de la antigua corona de Aragón, donde se habla nuestro dialecto provincial, la que ha entendido mejor sus intereses en esta parte es, sin duda, Valencia, cuyas clases hasta las del vulgo hablan castellano.

Entre 1855 i 1879, s'introduïren escrits en català, inicialment poemes, en publicacions redactades en castellà. Una primera mostra la trobam en la publicació trisetmanal *El Palmesano* (octubre de 1855 - maig de 1857), que des del juliol de 1856 es convertí en diari. En aquest periòdic, addicte a la Unió Liberal, hi aparegueren poemes en català de Victòria Peña i Miquel Victorià Amer, entre d'altres. Eren uns moments en què els escriptors mallorquins de la Renaixença assajaven l'ús del català a calendaris i almanacs, i a publicacions de periodicitat més freqüent. Al començament del Sexenni Democràtic (1868-1874), aparegué el setmanari de literatura, arts, política i costums *La Dulzaina* (octubre de 1868 - abril de 1869), en el qual col·laboraven Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura, Pere d'Alcàntara Peña, Joan Lladó Figuerola i Tomàs Fortesa. Tot i ser redactat en castellà, inclogué alguns articles en català.

A Maó, el juliol de 1869, sorgí el periòdic *Es Pandero*, amb el subtítol *Fua Que Surt per Fer Renou y per Despertá Molts Qui Dorman*, d'ideologia republicana, però sembla que únicament n'aparegué un sol número bilingüe. També entre l'octubre de 1868 i l'abril de 1869 havien aparegut a la Impremta de Miquel Parpal tres números del periòdic polític i satíric *Es Burinot*, però que es redactava en castellà íntegrament excepte el nom de la publicació.

Va ser, però, a partir del decenni de 1870, quan començà a haver-hi a Mallorca un conjunt de publicacions periòdiques que incorporaren a les seves planes col·laboracions en català amb certa freqüència.

Així, el gener de 1872, Mateu Obrador i Josep Lluís Ponç i Gallarza impulsaren la publicació de caràcter cultural *Revista Balear de Literatura, Ciencias y Artes*. Era redactada en català i en castellà i va incloure articles favorables a la unitat de la llengua catalana i polemitzà per qüestions ortogràfiques, el 1873, amb *La Renai-xença*, de Barcelona. Desaparegué el desembre de 1874 i fou continuada (gener de

1875) pel quinzenari literari *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*. Entre els objectius que declarava aquesta publicació, hi havia «la enseñanza de conocimientos útiles, la propagación del buen gusto artístico y literario y el estudio de la historia y la lengua baleares». La tria de la llengua emprada responia a esquemes diglòssics: els articles en prosa s'editaven en castellà i la poesia i la prosa literària en català, per regla general.

En les dues darreres dècades del segle XIX, es produí un procés d'expansió de la premsa en català a Mallorca i Menorca, que tingué el moment àlgid al primer terç del segle XX. Així, des de 1879 fins a 1899 varen aparèixer a Mallorca quinze publicacions en català —incloent com una les dues etapes de *L'Ignorancia* i les tres de *La Roqueta*— i a Menorca, tres.

L'aparició a Palma, el 21 de juny de 1879, del setmanari *L'Ignorancia*, constituí un esdeveniment transcendent per a la premsa en català de Mallorca. Fundat per Bartomeu Ferrà i Mateu Obrador Bennàssar —que també en fou el primer director entre el juny de 1879 i el desembre de 1880—, en l'editorial de presentació del primer número, titulat «Quatre trompades a nés publich» declarava: «Y axí quedam, lector amigo; si acás no entens es mallorquí, dorm descansat, que axò será senyal que no escrivim per tú». El febrer de 1880, se'n féu càrrec de la direcció Pere d'Alcàntara Peña i va ser el periòdic més important de caràcter costumista publicat a Mallorca. Íntegrament en català, tingué un caràcter bàsicament satíric i humorístic, amb seccions fixes de coverbos, endevinalles i xarades, i també publicà poesia, prosa de creació, articles literaris, religiosos, costumistes i polítics. Hi col·laboraren la majoria d'escriptors mallorquins de l'època, sovint amb pseudònims, com Bartomeu Ferrà, Mateu Obrador, Pere d'Alcàntara Peña, Gabriel Maura, Tomàs Fortesa, Marcel·lina Moragues, Antoni Frates, Antoni Maria Alcover, Bartomeu Singala, Joan O'Neill, Sebastià Barceló, Jaume Cerdà, Tomàs Aguiló, Josep Tous, Frederic Valenzuela i Ildefons Rullan. El prevere Antoni Maria Alcover hi publicà les primeres *Rondaies*, Gabriel Maura hi escriví bona part dels *Aigoforts* i Pere d'Alcàntara Peña també hi publicà nombroses narracions en prosa. Així mateix, s'hi troba l'obra en català d'escriptors com Antoni Frates, Frederic Valenzuela i Joan O'Neill. Arribà a tenir un tiratge de set mil cinc-cents exemplars, xifra extraordinària si pensam en l'alt índex d'analfabetisme de la població mallorquina. L'èxit s'ha de cercar en l'adaptació del llenguatge i del contingut popular que feia la publicació. Aquesta primera etapa de *L'Ignorancia* finalitzà el 25 de juliol de 1885, quan n'havien sortit tres-cents vint números.

En el decenni de 1880, varen sorgir a Palma algunes publicacions satíriques i humorístiques, com el setmanari *El Violón* (27 de setembre de 1879 - 13 de març de 1880), dirigit per Miquel Bibiloni Corró; la publicació de periodicitat irregular *Es Festé de Ciutat* (octubre-desembre de 1883) —del qual sortiren cinc números i tots els articles del qual anaven signats amb pseudònim—; el setmanari *La Juven-*

tut (març-juny de 1887), dirigit per Baltasar Salvà, amb seccions de passatemps, endevinalles i xafardejos, a més d'articles satírics, i el setmanari *La Tortuga* (gener-abril de 1889), que a més del caràcter humorístic també tingué un contingut literari. Va incloure dibuixos de Pere d'Alcàntara Peña, Vicenç Furió i Pere Càffaro i composicions literàries de Manuela de los Herreros, Margalida Caimari, Tomàs Aguiló i Joan Palou i Coll.

En la dècada de 1880, a Maó, es va editar el setmanari literari popular *El Glo-sadó* (març-abril de 1882), que contenia llargues gloses, impreses en paper de color i se'n coneixen cinc números. Posteriorment, a Ciutadella de Menorca, va aparèixer la publicació també satírica i humorística *Mestre Libori* (novembre de 1886 - 1887), de periodicitat irregular i redactada íntegrament en català. També hem de destacar el quinzenari cultural *Es Menurquí* (juny-setembre de 1891), editat a Maó i dirigit per Jaume Ferrer Parpal. Com exposava en l'article de presentació, titulat «Es nòstrus prupòsits», l'objectiu era «esténdrer, e mesure de ses nostre forses, s'instrucció é se nostre pátrie; dunar muviment y vide é ses bones lletres; [...] y despertar des seu letargué se litereture menurquine, casi ulvidade des seus meteixus fis predilèctes, es es nòstru principal ubjècte». Va polemitzar per qüestions ortogràfiques amb *El Vigía Católico*, de Ciutadella, i *El Mahonés*.

A Mallorca, de tendència carlista, però amb un fort component satíric, també sorgí el setmanari *El Bombo* (març-setembre de 1884), dirigit per Jaume Pou i que es redactava en català i castellà. Va ser substituït pel setmanari *El Tambor* (octubre de 1884 - abril de 1887), que inicialment va ser bilingüe, en castellà i català, però a partir del maig de 1885 gairebé es redactà totalment en castellà. Ambdues publicacions varen polemitzar sobretot amb els republicans federals de Mallorca.

El gener de 1887, amb l'objectiu d'omplir el buit que havia deixat *L'Ignorancia*, va sortir el setmanari *La Roqueta*, impulsat per Pere d'Alcàntara Peña. Va ser dirigit per Mateu Obrador Bennàssar i hi col·laboraren la majoria de literats mallorquins del darrer terç del segle XIX, com Tomàs Aguiló, Joan Alcover, Gabriel Alomar, Enric Alzamora, Jaume Cerdà, Bartomeu Ferrà, Antoni Frates, Gabriel Maura, Mateu Obrador, Joan Lluís Oliver, Miquel dels Sants Oliver, Joan O'Neill, Pere d'Alcàntara Peña, Joan Rosselló Crespí i Ignasi Sureda. També hi col·laboraren Ramon Picó Campamar, Miquel Costa i Llobera i Jeroni Rosselló. De caràcter costumista, tenia un contingut eminentment populista, satíric i humorístic. Aquesta primera etapa, després d'haver editat cinquanta-tres números, es va concloure el desembre de 1887.

Entre l'agost de 1889 i el desembre de 1892, va sortir la segona etapa del setmanari *La Roqueta*, novament dirigit per Mateu Obrador Bennàssar i Miquel dels Sants Oliver com a redactor en cap. Amb gairebé els mateixos col·laboradors de la primera etapa i amb un mateix to satíric i humorístic, va tenir una gran acceptació ja que arribà a un tiratge de quatre mil exemplars (1889).

Altra vegada, entre el gener i l'octubre de 1892 tornà a aparèixer, en una segona època, el setmanari *L'Ignorancia*. Editat íntegrament en català, sorgiren quarantadós números i hi col·laboraren Pere d'Alcàntara Peña, Bartomeu Ferrà, Victòria Peña d'Amer, Ramon Picó Campanar, Josep Vives, Marià Aguiló, Jaume Pomar, Gabriel Maura i Tomàs Forteza.

3. COSTUMISME I RELIGIÓ

En la darrera dècada del segle XIX, van sorgir algunes publicacions costumistes, com el setmanari *En Figuera* (setembre-desembre de 1893), que es va declarar continuador de la segona etapa de *La Roqueta*. Dirigit per Josep Mir Ferrer, hi col·laboraren Gabriel Alomar Villalonga, Joan Muntaner, Gabriel Llabrés Quintana, Mateu Obrador Bennàssar, Miquel dels Sants Oliver, Pere d'Alcàntara Peña i Frederic Soler, *Serafi Pitarra*. També es crearen algunes revistes literàries, com el quinzenal *Nova Palma* (octubre-novembre de 1898), fundat i dirigit per Joan Torrendell, i que suposà una ruptura dins els plantejaments culturals i periodístics de la Mallorca de les acaballes del segle XIX.

També l'Església tingué un paper decisiu en la vida política, social i cultural de Mallorca del final del centenni. Els eclesiàstics, com a fundadors, protectors, directors i col·laboradors, tingueren un gran pes en la premsa. Sorgiren revistes catòliques i religioses que empraren totalment o parcial el català, com el bisetmanari *Guia de Lluch* (juliol-agost de 1884) —aparegut amb motiu de les festes de la Coronació Pontifícia de la Verge de Lluc i dirigit per Bartomeu Ferrà Perelló—, el setmanari *Mallorca Dominical* (febrer de 1897 - desembre de 1901) —d'ideologia catòlica i regionalista conservadora, fundat per Bartomeu Ferrà Perelló— i la revista desenal *Mallorca* (novembre de 1898 - març de 1901), també d'ideologia catòlica i continguts literaris i històrics. Dirigida pel canonge Josep Miralles Sbert, es redactava en castellà i català i va repartir entre els subscriptors *Apuntes para un vocabulario etimológico del mallorquín*, del prevere Ildelfons Rullan.

Altra vegada i com a tercera etapa aparegué el setmanari *La Roqueta* (octubre de 1898 - març de 1901), impulsat per Gabriel Alomar i Joan Muntaner i sota la inspiració de Miquel dels Sants Oliver. Des de les seves planes, inicià una campanya de denúncia del provincianisme i favorable a la modernització de la societat mallorquina, i en criticà l'endarreriment. Dedicà un número especial a l'Orfeó Català i publicà en forma de fulletó *L'hostal de la bolla*, de Miquel dels Sants Oliver.

En aquell context de diversificació de continguts de la premsa en català a Mallorca hem de destacar la publicació del periòdic quinzenal d'agricultura *Pla y Montanya* (octubre de 1898 - setembre de 1899), dirigit per l'enginyer agrònom Francesc Satorras. Aquesta va ser la primera publicació periòdica especialitzada en català a l'illa.

Al final del segle XIX, és el període de la consolidació d'alguns grans diaris d'informació general, redactats totalment en castellà, com *La Almudaina* (1887-1953) i *La Última Hora* (des de 1893). Aquesta premsa informativa diària s'acabà imposant a l'important política i de partit. En aquells moments, es produeix una bipolarització en l'ús lingüístic de la premsa: el català serveix per a les composicions de tipus literari —sobretot poesia— i les satíriques i humorístiques, i el castellà és emprat per a l'assaig, la prosa periodística i la informació.

De totes maneres, l'expansió de la premsa en català a Mallorca i Menorca en les dues darreres dècades del segle XIX posà els fonaments al bon moment que va viure la premsa en la nostra llengua a les illes en el primer terç del segle XX, tant pel nombre de capçaleres com per la diversitat de continguts.